

Osynliga rättigheter

*- SFS rapport om studenternas
diskrimineringskydd*

SFS

Sveriges förenade studentkårer

Sammanfattning

Sveriges förenade studentkårer (SFS) har genom Studentbarometern, från Cosmos Communications, låtit 6642 studenter svara på frågor kring lagen om likabehandling av studenter och om de känt sig illa behandlade¹ under sin utbildning. Några av resultaten sticker ut:

- Nära hälften av studenterna (41 procent av kvinnorna och 45 procent av männen) känner inte till likabehandlingslagen.
- Nästan 4 av 10 studenter (38 procent av kvinnorna och 37 procent av männen) uppger att de inte fått information om lagen från sitt lärosäte.
- Bortåt 7 av 10 studenter (68 procent av kvinnorna och 63 procent av männen) vet inte vart de ska vända sig om de råkar ut för diskriminering.
- Ungefär var femte student (20 procent av kvinnorna och 16 procent av männen) har känt sig illa behandlad under sin utbildning.
- Det finns en tydlig trend i vilka studenter som är särskilt utsatta och har känt sig illa behandlade, kvinnor mer än män, personer med annan etnisk bakgrund än svensk mer än personer med svensk bakgrund, homosexuella och bisexuella mer än heterosexuella, funktionshindrade mer än funktionsobehindrade.

Resultaten visar att det behövs en välfungerande diskrimineringslagstiftning som skyddar studenter, men att högskolan idag befinner sig i ett kritiskt läge då många studenter inte ens känner till att det finns en lag. Universitet och högskolor har brustit i sitt arbete.

Nu menar SFS att det behövs omfattande informationsinsatser, nationellt och framför allt lokalt. SFS vill också se mer av tillsyn av och rådgivning gentemot universitet och högskolor. Lärosätena måste också göra en kraftsamling och förändra sin verksamhet så att arbetet mot diskriminering blir en naturlig del av denna. Dessutom är det viktigt att de folkvalda följer upp lärosätenas arbete bättre och skickar tydliga signaler om hur viktigt arbetet mot diskriminering av studenter är.

¹ Många upplever att ”diskriminering” är ett för starkt ord att använda om egna erfarenheter, trots att det kan vara just diskriminering det handlar om. Därför har SFS valt att fråga om studenterna känt sig ”illa behandlade”.

Förord

Studenter ska inte utsättas för diskriminering och om de råkar ut för det så måste de kunna utnyttja sina rättigheter. Lagen om likabehandling av studenter trädde äntligen i kraft 2002, efter hårt arbete av SFS och andra aktörer. Innan dess fanns inget generellt skydd mot diskriminering för studenter. Men för att skyddet ska fungera i praktiken är det viktigt att studenter känner till lagen.

Tyvärr så är det relativt få aktörer som aktivt intresserar sig för problemet med diskriminering av studenter. SFS har här en viktig roll att spela och vi hoppas att denna rapport ska bidra till att fler intresserar sig. SFS har undersökt hur väl studenter känner till likabehandlingslagen och vilka problem som universitet och högskolor dras med på området.

Rapporten kommer i ett läge då den svenska diskrimineringslagstiftningen går igenom en omfattande översyn. Riksdag och regering överväger att besluta om flera förändringar och i det arbetet är det viktigt att hela tiden hålla studenternas situation i åtanke.

Så fort diskriminering inom lärosätena diskuteras är det dock förstås universitet och högskolor själva som är de viktigaste aktörerna. Den här rapporten fokuserar på lärosätenas ansvar och vi hoppas att den kommer att vara till hjälp i arbetet.

Stockholm, 2007-11-16

Elin Rosenberg
Ordförande

Pär Wiktorsson
Utredare

Om rapporten

Fakta Studentbarometern

Online-enkät

Målgrupp: studenter i hela Sverige i samtliga åldrar

Urval: slumpmässigt ur Studentkortets email-databas

Fältperiod: 5-23 mars 2007

Antal respondenter: 6642

Viktning av resultat baserat på kön och studieort, enligt siffror från Högskoleverkets NU-databas

Institut: Cosmos Communications / Ungdomsbarometern

Fem år har gått med lagen om likabehandling av studenter, eller likabehandlingslagen. När den trädde i kraft 2002, bland annat efter påtryckningar från SFS, fick landets studenter för första gången ett eget skydd mot diskriminering. SFS har under dessa år bland annat undersökt hur universitet och högskolor arbetar med lagen.² Diskriminering i högskolan måste motverkas för att alla studenter har rätt till en god arbetsmiljö och för att högskolan ska kunna ta tillvara alla studenters kompetens.

En förutsättning för att kunna arbeta mot diskriminering är att det finns en god kännedom om likabehandlingslagen. Och för att kunna bedriva ett effektivt arbete är det också viktigt att vara medveten om högskolans problem och vilka studenter som är särskilt utsatta. Därför har SFS, genom Studentbarometern från Cosmos Communications, frågat olika studenter (1) om de fått information och känner till likabehandlingslagen, (2) om de vet var de ska vända sig om de blir diskriminerade samt (3) om de känt sig illa behandlade under sin utbildning.

6642 studenter svarade på Studentbarometerns online-enkät och i den här rapporten presenterar vi en del av resultaten.

SFS del i Studentbarometern är utarbetad tillsammans med Cosmos Communications. Vi har ansträngt oss för att göra en inkluderande undersökning. Till största delen har vi exempelvis låtit studenterna identifiera sig själva med olika grupper i samhället snarare än att hitta frågor som låtit oss "klassificera" dem. Vi har också funderat en del kring begreppsapparaten i undersökningen och i vår redovisning och analys av undersökningen. Samtidigt är vi medvetna om att vi inte är fulländade och tar gärna del av andras synpunkter och erfarenheter för att ständigt kunna förbättra oss.

Den här rapporten är en av tre som SFS gjort med hjälp av studentbarometern. De andra berör fördomar i kurslitteratur respektive retentionsfrågor och du hittar dem på www.sfs.se.

² Se rapporterna "Långt från ord till handling" (2003) och "Lite har blivit för lite mer" (2006) på www.sfs.se.

Studenternas svar

Information och kunskap om lagen

Av Studentbarometern framgår tydligt att många studenter inte känner till likabehandlingslagen. 41 procent av studenterna som är kvinnor uppger att de inte känner till lagen och 45 procent av männen svarar samma sak.

Det är bara en femtedel av studenterna som svarar att de fått information från sitt lärosäte. Nästan 40 procent anger att de inte fått någon information.

Diagram 1

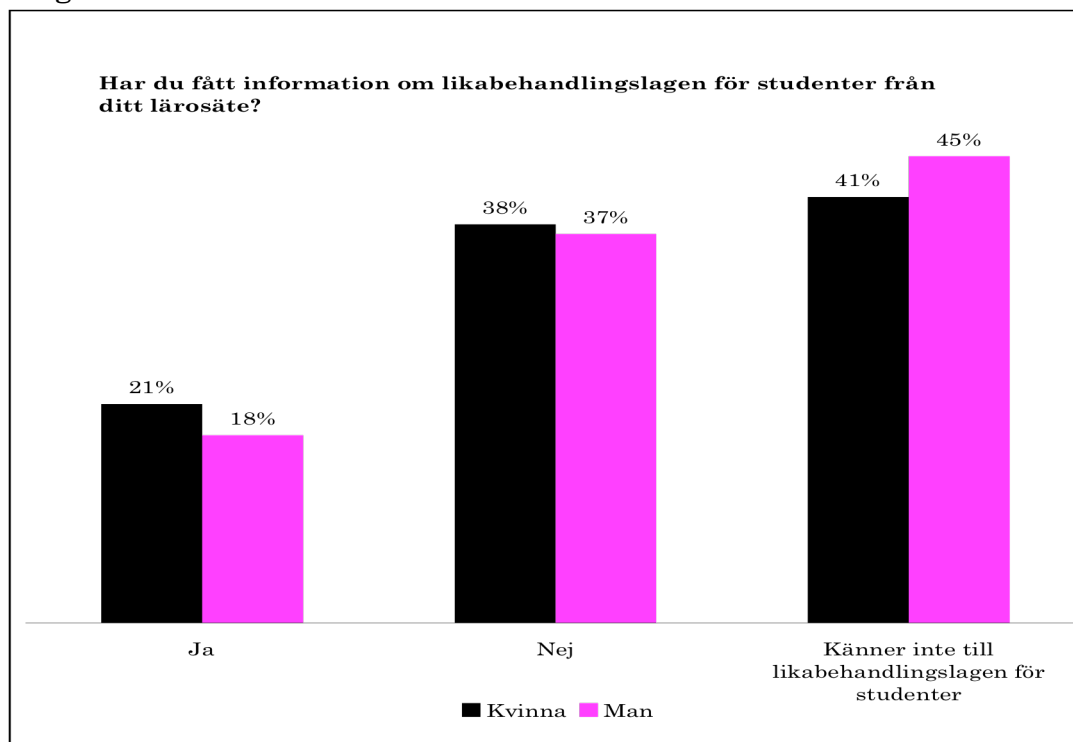

Diagram 1 visar hur stor andel av alla studenter som fått information om likabehandlingslagen från sitt lärosäte och hur stor andel som inte känner till lagen.

Vart vända sig vid diskriminering?

Alla universitet och högskolor ska ha rutiner för att kunna hantera trakasserier och annan typ av diskriminering när problem uppstår. Vet då studenterna vart de ska vända sig på högskolan om de drabbas?

Av studenterna som är kvinnor svarar hela 68 procent att de spontant inte vet var de ska vända sig om de drabbas av trakasserier/diskriminering. För männen är siffran 63 procent. Av det följer att 32 procent av kvinnorna och 37 procent av männen uppger att de vet var de ska vända sig.

Diagram 2

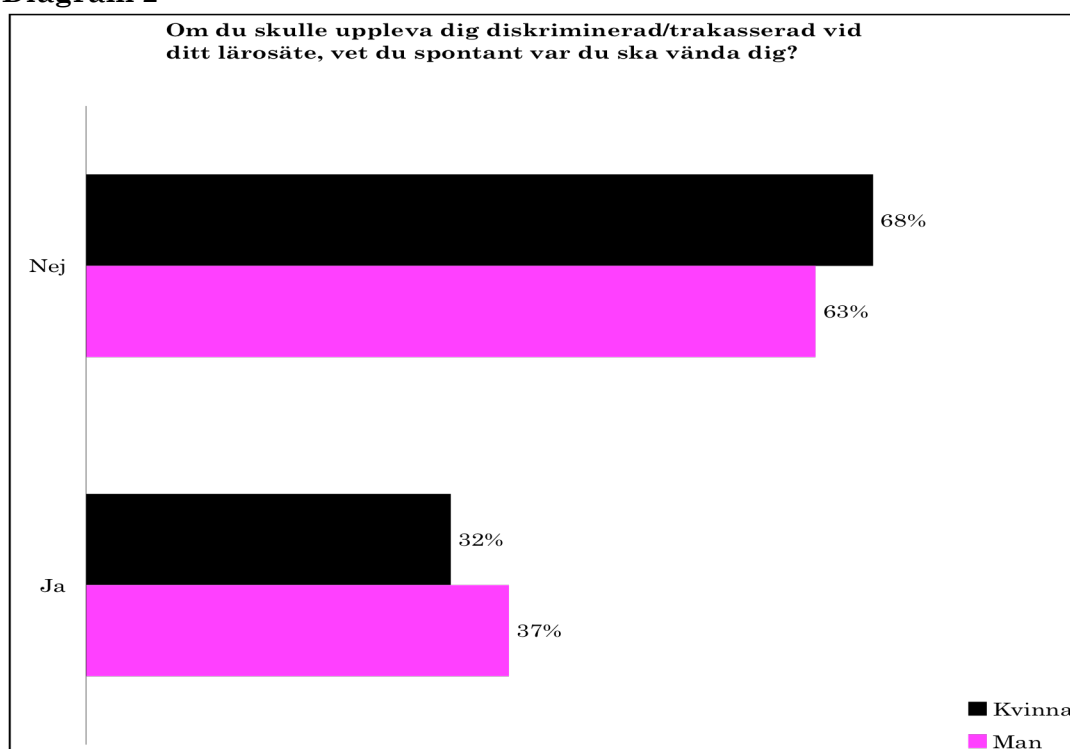

Diagram 2 visar hur stor andel av alla studenter som spontant vet var de ska vända sig om de drabbas av trakasserier/diskriminering.

Illa behandlade

Hur behandlas studenter av andra studenter och av högskolan? Finns det någon skillnad mellan olika studenter? Diskriminering är ett starkt ord som är svårt för många att använda om egna erfarenheter och därför har SFS valt att istället fråga studenterna om de känt sig illa behandlade. Studentbarometern visar att nästan en femtedel har känt sig illa behandlade.

Diagram 3

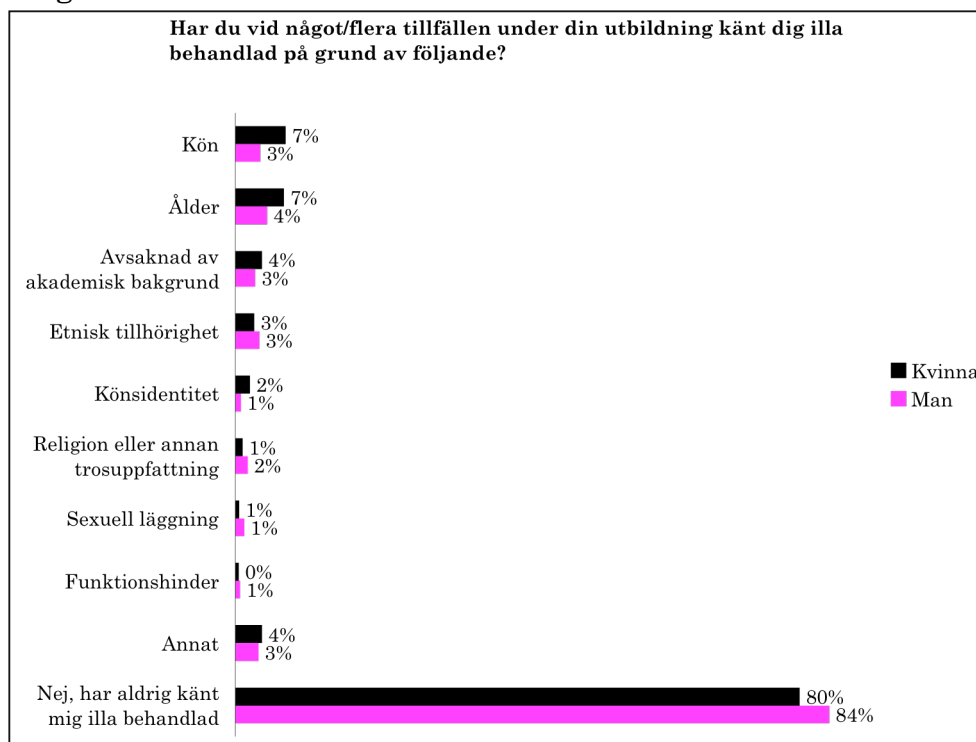

Diagram 3 visar andelen studenter som känt sig illa behandlade utifrån de diskrimineringsgrunder som finns i lagstifningen, de grunder som är på förslag att införas samt "avsaknad av akademisk bakgrund" och "annat". Diagrammet visar också andelen som angett att de aldrig känt sig illa behandlade.

Det finns stora skillnader mellan olika studenter. Trenden är tydlig då de som avviker från samhällsnormen i högre grad känner sig illa behandlade och i lägre grad anger att de aldrig känt sig illa behandlade, än studenter som ligger nära samhällsnormen. Andelen studenter som känt sig illa behandlade på grund av sitt kön är högre bland kvinnor än bland män, 7 procent jämfört med 3 procent. Skillnaden i kön syns också bland studenterna som angett att de aldrig känt sig illa behandlade, oavsett grund, då andelen bland kvinnor är lägre än för män, 80 procent jämfört med 84 procent.³

³ I Studentbarometern har det bara funnits två alternativ att välja på för kön och alltså inget alternativ för någon som inte identifierar sig som kvinna eller man.

Etnisk tillhörighet är ett annat exempel. Bland de studenter som känt sig illa behandlade på grund av sin etniska tillhörighet är andelen betydligt högre hos studenter med annan etnisk bakgrund än svensk, 17 procent, än bland studenter med delvis annan etnisk bakgrund än svensk, 7 procent. Bland studenterna som identifierar sig med enbart svensk bakgrund är siffran 0 procent.

Trenden syns också bland studenterna som angett att de aldrig känt sig illa behandlade, oavsett diskrimineringsgrund. Denna andel är bland studenter med annan etnisk bakgrund än svensk 72 procent, något högre bland studenter med delvis annan etnisk bakgrund än svensk, 76 procent, och högst bland studenter med svensk bakgrund, 83 procent.

Diagram 4

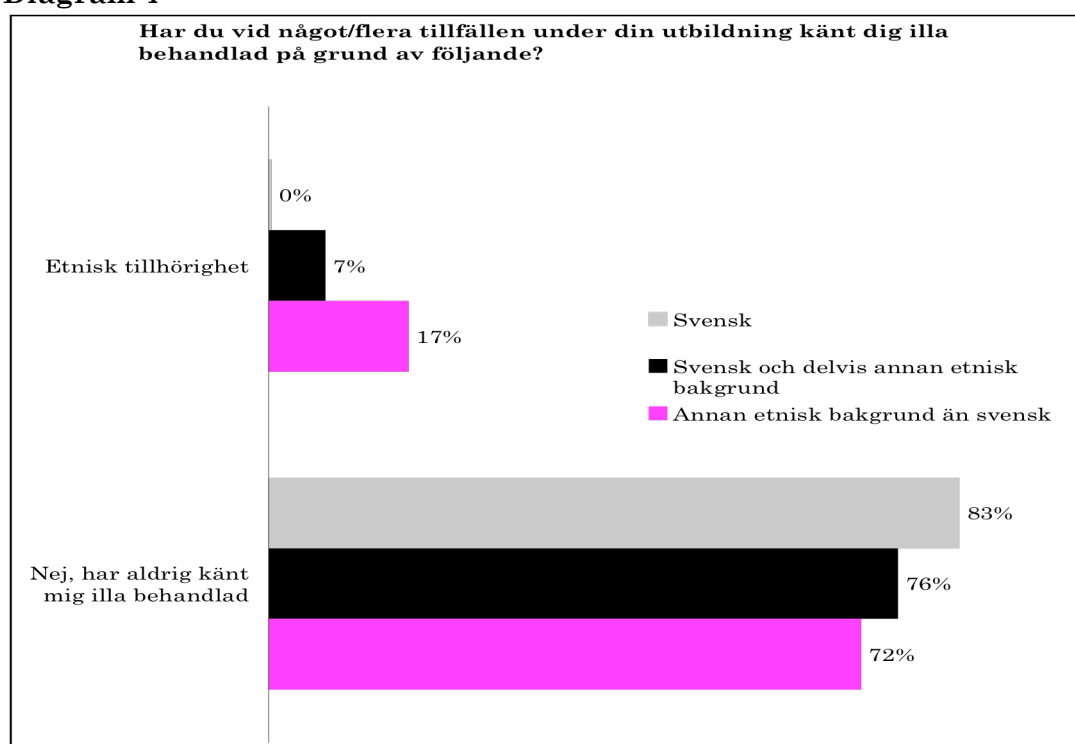

Diagram 4 visar andelen studenter som känt sig illa behandlade på grund av sin etniska tillhörighet, fördelat på vilken etnisk bakgrund de identifierar sig med. Diagrammet visar också hur de studenter som angett att de aldrig känt sig illa behandlade, oavsett grund, fördelar sig på etnisk bakgrund.

Samma mönster som tidigare syns om man tittar på vilka studenter som känt sig illa behandlade på grund av sin sexuella läggning. 11 procent av de studenter som identifierar sig med homosexuell läggning har angett att de känt sig illa behandlade på grund av sin läggning. 6 procent av de bisexuella studenterna svarar samma sak. Detta ska jämföras med heterosexuella studenter där 0 procent angett att de behandlats illa på grund av sin sexuella läggning.

Fördelningen på sexuell läggning, bland dem som angett att de aldrig känt sig illa behandlade oavsett grund, är 68 procent för homosexuella, 69 procent för bisexuella och hela 82 procent för heterosexuella.

Diagram 5

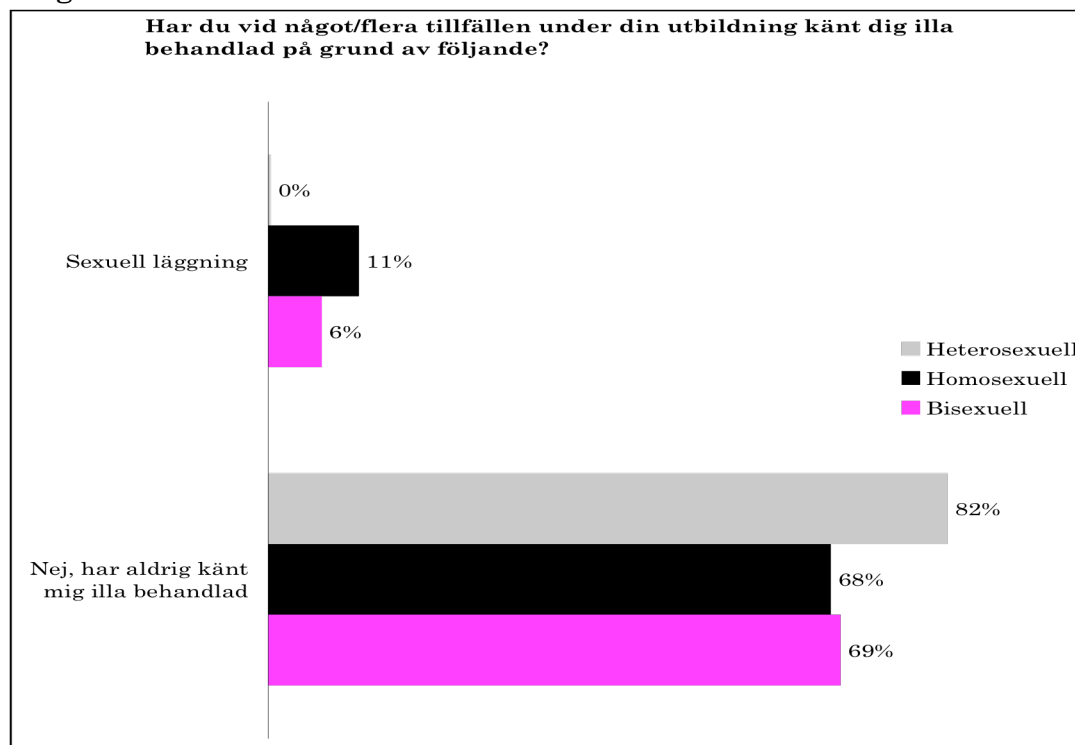

Diagram 5 visar andelen studenter som känt sig illa behandlade på grund av sin sexuella läggning, fördelat på vilken sexuell läggning de identifierar sig med. Diagrammet visar också hur de studenter som angett att de aldrig känt sig illa behandlade, oavsett grund, fördelar sig utifrån sexuell läggning.

Funktionshinder går inte riktigt att analysera på samma sätt som tidigare nämnda diskrimineringsgrunder. Endera anses man i vårt samhälle vara funktionshindrad eller så är man inte det, vilket gör att det inte är särskilt märkligt att 0 procent av de studenter angett att de inte är funktionshindrade inte heller känt sig illa behandlade på grund av funktionshinder. Samtidigt syns anmärkningsvärda siffror bland dem som angett att de är funktionshindrade och som känt sig illa behandlade på grund av detta. 13 procent av de fysiskt funktionshindrade studenterna uppger att de känt sig illa behandlade på grund av funktionshinder. Hela 27 procent av de psykiskt funktionshindrade studenterna svarar samma sak.⁴

⁴ Uppdelningen i fysiska och psykiska funktionshinder är en förenklad kategorisering av olika funktionshinder, samtidigt är det en kategorisering som kan visa att situationen kan se väldigt olika ut för en person beroende på hur personen är funktionshindrad. SFS anser att samhället är anpassat för människor som fungerar på ett visst sätt – de är med andra ord funktionsobehindrade – samtidigt som samhället sätter upp hinder för andra – andra som då är funktionshindrade.

Diagram 6

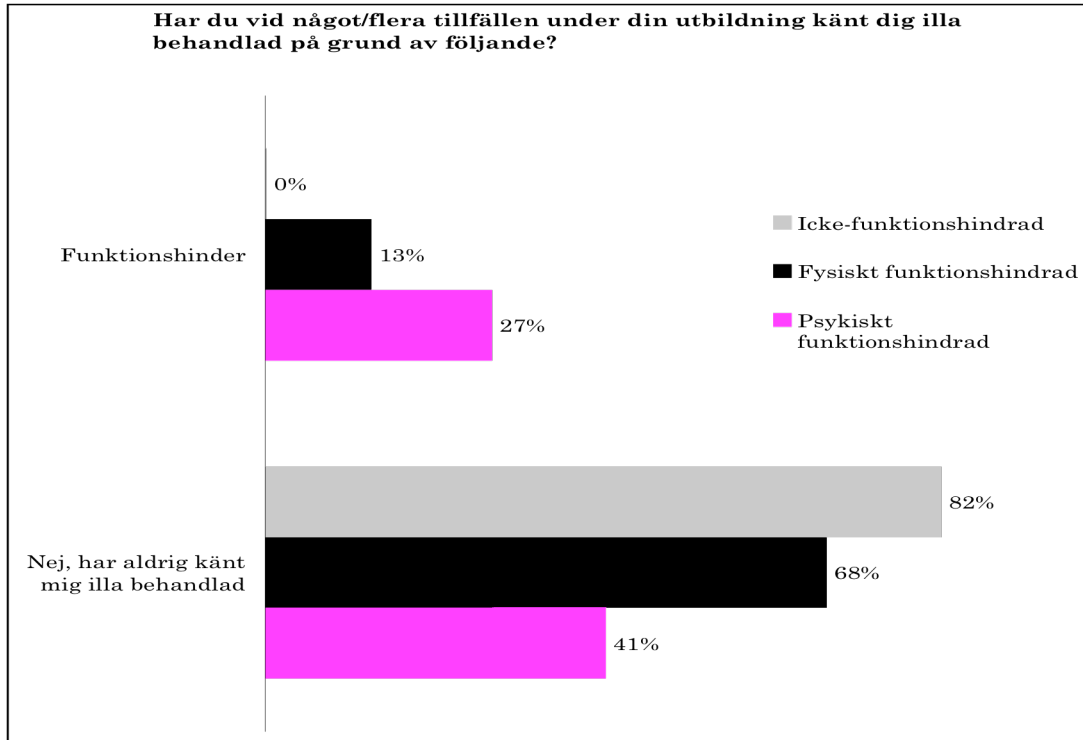

Diagram 5 visar andelen funktionshindrade studenter som känt sig illa behandlade på grund av funktionshinder. Diagrammet visar också hur de studenter som angett att de aldrig känt sig illa behandlade, oavsett grund, fördelar sig bland studenter som är funktionshindrade och inte.

Vad kan svaren säga?

Genom studenternas svar framträder en tämligen dystert bild av högskolan. Att nästan hälften av studenterna inte känner till att de skyddas mot diskriminering genom likabehandlingslagen gör att effektiviteten i det skyddet kan ifrågasättas. Hur kan man ta tillvara sina rättigheter om man inte känner till dem?

Tyvärr visar också studenternas svar på stora brister i verksamheten vid universitet och högskolor. När närmare 4 av 10 studenter svarar att de inte fått information om likabehandlingslagen från sitt lärosäte visar det att lärosätena inte förmår kommunicera med studenterna som de borde. Det ska ses mot bakgrund av att informationsinsatser om likabehandlingslagen är bland de vanligaste åtgärderna i de likabehandlingsplaner som universitet och högskolor ska upprätta varje år.⁵ Frågan väcks om vilket genomslag likabehandlingsarbetet egentligen har i praktiken i lärosätenas verksamhet.

Mot bakgrund av att så många studenter inte känner till lagen och att så många anger att de inte fått information från lärosätet, så är det inte särskilt förvånande att nästan 7 av 10 inte heller vet var de ska vända sig om de blir diskriminerade.

Att det finns ett behov av en välfungerande diskrimineringslagstiftning för studenter är uppenbart. När var femte student känt sig illa behandlad inom högskolan – i många fall utifrån lagmässiga diskrimineringsgrunder – understryks lagstiftningens betydelse.

Studenternas svar visar också på en tydlig utsatthet för vissa studenter. Det finns en tydlig norm för vilka studenter som behandlas väl och där de som avviker från normen i högre grad riskerar att behandlas illa. Så har exempelvis kvinnor i högre grad behandlats illa på grund av sitt kön än män. De som har en annan etnisk bakgrund än svensk har i högre grad behandlats sämre på grund av sin etniska tillhörighet än dem med svensk bakgrund. Samma mönster syns för sexuell läggning där många homo- och bisexuella känt sig illa behandlade på grund av sin läggning medan ingen heterosexuell gjort det. Det står också klart att högskolan på många sätt är en plats för funktionsobehindrade människor och där många funktionshindrade behandlas illa.

⁵ Se not 1

SFS förslag

SFS föreslår

- Omfattande informationsinsatser
- Bättre granskning
- Mer kritiskt tänkande
- Bättre uppföljning

Alla studenter behöver känna till likabehandlingslagen och kunskapsnivån måste bli högre än idag. För detta krävs omfattande informationsinsatser och ett effektivt kommunikationsarbete. Universitet och högskolor måste ta sitt ansvar. Aktörer såsom diskrimineringsombudsmännen och studentkårer behövs också i arbetet.

SFS ser gärna någon form av samordnad nationell kampanj, kanske i diskrimineringsombudsmännens regi, men allra viktigast är att information om likabehandlingslagen blir ett naturligt inslag i studenters vardag och i den verksamhet som närmast berör dem. Insatser behövs snarast, då ”generationer” av studenter riskerar att gå miste om en reell möjlighet att använda sig av sitt diskrimineringskydd. På grund av den höga omsättningen i studentgruppen behövs också kontinuerliga insatser.

Det behövs också en effektivare granskning av lärosätenas arbete mot diskriminering. Då handlar det inte i första hand om det som mer smalt kan ses som likabehandlingsarbete, det som särskilda likabehandlingsansvariga står för, utan om lärosätenas verksamhet i stort. Alla som på något sätt arbetar med studenter ska känna till lagen och det måste alltid finnas någon som tar ansvar för att var och en av alla studenter får information på ett bra sätt. Det måste vara en del av det grundläggande arbete mot diskriminering. SFS välkomnar mer granskning av arbetet, från exempelvis diskrimineringsombudsmännen. Det är också viktigt att ombudsmännen får tillräckligt med resurser och väljer att prioritera sin tillsyn över och rådgivning gentemot universitet och högskolor.

Allra viktigast är att lärosätena tar de alarmerande siffrorna i denna rapport på allvar. Det är med god kännedom om hur en verksamhet fungerar som verksamheten bäst kan förändras. Universitet och högskolor kan vara mångfacetterade och komplicerade organisationer. Den akademiska sfären vilar dock på en gemensam grund där kritiskt tänkande är en grundpelare. Nu gäller det att lärosätena blir än bättre på att kritiskt granska sin egen verksamhet och hitta sätt att göra upp med de diskriminerande normer och den utsatthet som verksamheten ofta präglas av. SFS anser också att det är viktigt att riksdag och regering följer upp lärosätenas arbete och skickar tydliga signaler om att arbetet mot diskriminering måste prioriteras.